

I Међународни научни тематски скуп

„ОД ПОГРОМА ДО ЗЛОЧИНА НАД ЗЛОЧИНИМА“

Зборник радова

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

I International scientific conference

„FROM POGROMS TO CRIMES UPON CRIMES“

Proceedings

University Business Academy in Novi Sad
with the support of the **Ministry of science, technological development
and innovation**

Зборник радова са I Међународног научног тематског скупа
„ОД ПОГРОМА ДО ЗЛОЧИНА НАД ЗЛОЧИНИМА“

26. и 27. јун 2024. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21 531 020
office@privrednaakademija.edu.rs

Факултет за економију и инжењерски менаџмент
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21/400-484
info@fimek.edu.rs

За издавача:

Проф. др Марко Царић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду

Рецензенти:

Проф. др Слађана Јовановић
Универзитет Унион у Београду, Правни факултет

Prof. István László Gál
PhD, University of Pécs, Faculty of Law, Hungary

Проф. др Јури Пудовочкин
Државни правни факултет, Москва, Русија

Уредник:

Проф. др Зоран Павловић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе

Штампа:

Birograf comp d.o.o., Beograd

Тираж: 200

ISBN: 978-86-82408-52

Научни одбор:

Др Марко ЦАРИЋ, декан Факултета за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду и редовни професор Факултета за економију и инжењерски менаџмент, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Драган СОЛЕША, ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду и редовни професор Факултета за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Милан ПОЧУЧА, декан и редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Зоран ПАВЛОВИЋ, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Luigi SCOLLO, PhD, Università degli studi di Bergamo, Bergamo, Italia

Adrián FÁBIÁN, PhD, Dean of Faculty of Law, University of Pécs, Hungary

Balázs ELEK, PhD, Professor at University of Debrecen, Faculty of Political Science and Law, Hungary

Академик др Владо КАМБОВСКИ, професор Универзитета у Скопљу, у пензији

Академик др Миодраг Н. СИМОВИЋ, професор емеритус, Правни факултет Универзитета у Бихаћу

Др Милана ЉУБИЧИЋ, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, Република Србија

Shin MATSUZAWA, PhD, School of Law, Waseda University, Tokyo, Japan

Lucian BERCEA, PhD, Dean of the Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Laura Maria STANILA, PhD, Associate professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Viorel PASCA, PhD, Professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Adrian STAN, Teaching and Research Assistant, Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Raluca COLOJOARĂ, PhD, Junior lecturer at Faculty of Political Sciences, Philosophy and Communication Sciences, West University of Timișoara, Romania

Др Драган ЈОВАНШЕВИЋ, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу, Република Србија

Vadim V. KHILYUTA, PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Pro-cedure and Criminology, Yanka Kupala State University of Grodno (Republic of Belarus)

Marko LEVANTE, PhD, Faculty of Law, University in St. Gallen, Supreme Court, Lausanne, Switzerland

Cheng YAN, Associate Professor of East China University of Political Science and Law, Shanghai

Angel RISTOV, Full Professor at the University „St. Cyril and Methodius”, Faculty of Law „Iustinian I” Skopje

Организациони одбор:

Др Зоран ПАВЛОВИЋ - Председник Организационог одбора

Др Нада ЂУРИЧИЋ

Тамара КРСТИЋ

МА Марија СУДАР

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

341.322.5(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни тематски скуп "Од погрома до злочина над злочинима"
(1 ; 2024 ; Нови Сад)

Зборник радова / I међународни научни тематски скуп "Од погрома до злочина над злочинима", [26. и 27. јун 2024. године у Новом Саду] ; [уредник Зоран Павловић]. - Нови Сад : Привредна академија : Факултет за економију и инжењерски менаџмент, 2024 (Београд : Бирограф). - 350 стр. ; 24 cm

Тираж 200. - Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-82408-51-2

а) Ратни злочини -- Зборници

COBISS.SR-ID 158915849

Лично сведочење

ДИВОСЕЛО – СЕЛО КОГА ВИШЕ НЕМА

*„Одједном к мени мирис паљевине
Вјетар донесе с гаришта мог села...”³*

Дивосело, српско село у Лици у општини Госпић етнички је очишћено у грађанском рату у Хрватској у времену 1991 – 1995. године⁴.

Данас Дивосело постоји само у топонимима. Ово велико српско село географски је било наслоњено на град Госпић, па све до 15 км у дубину ка Велебиту. По демографској типологији, Дивосело спада у велика села разбијеног типа са изграђеном инфраструктуром (електрична струја, асфалт, телефон, градски водовод), напредно, са богатом историјском, културном и спортском традицијом.

- Године 1931. по попису становника Дивосело броји 2.164 становника,
- године 1948. било је 679 становника,
- године 1991. 344 (404), 2 пописа, 147 викенд-кућа.

Пред сам II свјетски рат Дивосело је имало близу 3.000 становника и било познато као једно од веома напредних села у Хрватској, са више школованих људи, интелектуалаца.

Дивосело је имало основну школу од 1869. године, храм Рождества Пресвете Богородице од 1781. године, Дом културе са читаоницом и соколском салом за вјежбање од 1931. године. Из овога села потекла су 132 солунска добровољаца. Од њих сто тридесет двојице, Карађорђевог звијездом са мачевима одликовано је 7 Дивосељана. Златну медаљу Обилића добило је пет добровољаца, орден Белог орла добио је један дивосељанин, 6 добровољаца одликовано је за храброст а двојица дивосељана понели су орден Албанске споменице.

¹ Професор педагогије у пензији

² Правни факултет, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, имејл: rocucabmilan@gmail.com.

³ Иван Горан Ковачић: Јама.

⁴ Етничко чишћење је еуфемизам за истребљење мањинског становништва од стране већинског, путем затварања, прогона или убиства, у циљу постизања етничке хомогености на одређеној територији.

До данас, Дивосело дало је 14 свештеника и 12 доктора наука. Први доктор наука из Дивосела био је др Миле Рајчевић (рођен 1878), декан Ветеринарског факултета у Загребу 1927. године и Факултета ветерине у Београду 1398 -1940. Важно је напоменути да послје 1900. године у селу није било неписмених. Електрификација је стигла 1961. године, асфалт 1971. године, телефон је уведен 1980. године а градски водовод 1989. године.

* * *

Током II свјетског рата Дивосело је доживјело своју велику трагедију и катаклизму - проглашавањем НДХ за Србе у Лици и читавој НДХ настала су тешка времена. Тридесетих година прошлог вијека у Госпићу се појављује усташка⁵ организација, која је имала јако упориште међу хрватском младежи и хрватским народом. Проглашење НДХ 10. априла 1941. године у Госпићу је код хрватског народа дочекано са одушевљењем.

Све српско становништво у Госпићу и околним српским селима стављено је ван закона и подвргнуто тоталном уништењу. Већ 11. априла 1941. године похапшени су готово сви Срби у Госпићу и позатварани у госпићке логоре смрти. Један од правих докумената које је донело Законодавно повереништво ХДХ била је Законска одредба о некретнинама солуснких добровољаца јер су управо они били најпоштованији у свом окружењу, свесни своје припадности српском народу. Објављена је под бројем 7 од 17. 04.1941. године и члан 1. наводи: Сва земљишта, што су била подијељена тзв. добровољцима на подручју НДХ проглашујем данашњим даном хрватском народном имовином. Нико од досадашњих власника и посједника нема право на било какву одштету за ту земљу, нити за било шта, на тој земљи саграђено.⁶

Проглашењем НДХ у Дивоселу су почела хапшења угледнијих домаћина, напредних сељака, учитеља, професора, свештеника, студената, трговаца, а затим свих по реду.

У Дивоселу је 07.06.1941. године формиран усташки стан – посада од 25 усташа, Хрвата. Онај ко је одведен у госпићки затвор, или усташки стан у школи у Дивоселу, тај се жив није вратио.

Српска села: Дивосело, Читлук, Орнице, Почитељ, Липе, Острвица, Широка Кула, Барлете, Вребац, Медак, Радуч, Могорић, Плоча, Смиљан, Студенци, српска села у Косињу усташка власт подвргла је тоталној ликвидацији, уништењу и етничком чишћењу. Вршене су тајне припреме за истребљење српског народа у готово свим селима Лике. Почело се од Доњолапачког котара, села: Доње Суваје, Личких Осредака, Штикаде у општини Грачац, Широке Куле, Бунића, Смиљана, а завршетак је планиран са ликвидацијом Дивосела, Читлука, Почитеља...

Српско село Липе, у непосредној близини Госпића, нападнуто је 1. и 2. ав-

⁵ Усташе – хрватска фашистичка ултранационалистичка клерикална и терористичка организација коју је основао Анте Павелић 1929. године у Италији. Организација се налазила на челу НДХ од априла 1941. године до маја 1945. године.

⁶ Одредбу је потписао поглавник Павелић лично а спровођење овог закона поверено је заповједнику војске

густа 1941. године гдје су побијене српске породице Кекић и Рабатић (93 убијених). Послије тога, 2. августа 1941. године кренули су у Смиљан, гдје су побили 560 – 700 Срба. Срби у Широкој Кули покљани су 02. августа 1941. године, истог дана у Острвици, селу Кленовац.

Видјевши што се догађа у српским селима општине Госпић, народ Дивосела донео је одлуку да се нападне усташки стан у школи, а село да се евакуише у увалу звану Крушковаче подно Велебита.

Дана 03. августа 1941. године, нападнут је усташки стан у школи у Дивоселу, усташе су истјеране из села, народ евакуисан у увалу Крушковаче под Велебитом. Усташе су ноћу 4/5.августа 1941. године преко хрватских села Подоштре, Личког Новог и Ризвануше у строгој тајности пребациле 1 бојну усташа на Мали Аланак, заселак Дивосела, другу усташку бојну преко Билаја и Рибника да затвори круг око збјега, са циљем да све у логору ликвидирају. Напад на збјег, на ненаоружани народ започео је у зору.

Настало је клање и убијање недужног народа. У логору су страдале читаве породице, леш до леша, читаве породице лежале су убијене у локвама крви, или заклане на хрпи. За само неколико дана убијено је 907 мјештана Дивосела. Тога дана, 80 кућа у Дивоселу је „мртвим коцем затворено”, уништено је комплетно родословље. Срећом је 2. усташка бојна, која се кретала преко Билаја и Рибника закаснила па није успјела затворити клијешта (обруч) око збјега, тако да је нешто народа успјело побјећи у Велебит.⁷

„Ни на једном стратишту у Лици, па ни једног датума у току II свјетског рата није пало толико жртава као у Дивоселу 5. августа 1941.године. И не само по броју жртава, него и бестијалности и злочиначком страсти којом је злочин почињен.”⁸

У току II свјетског рата 1941–1945. године у Дивоселу је погинуло 1.309 становника, цивила и бораца, или 60, 30% (1.170 цивила, од тога 384 дјеце - од колијевке до 15. година живота⁹, 139 бораца НОР-а, (1.156+14 =1.170 цивила + 139 бораца НОР-а), 14 мјештана је стрељала народна власт.

У логору Јадовно усмрћено је 85 мјештана Дивосела (19 дјеце).

У Мацолиној јами на Јанчи (Личко Лешће) убијено је 7 мјештана Дивосела.

Живих спаљених људи из Дивосела у кућама или сјеницима је 29 (10 дјеце).

Убијено у Јарчјој јами на Аланку 65 мјештана Дивосела (30 дјеце).

Убијени у с. Шибубина – и логору Слано 79 мјештана Дивосела (24 дјеце).

Објешени у Госпићу 33 мјештана Дивосела, (од тога 13 дјеце, мајка Кравић Јагода објешена и њено четворо дјеце).

Петоро дјеце из Дивосела прошло је кроз концентрационе логоре смрти

⁷ Комплетан списак са свим именима и презименим убијених Дивосељана налази се у књизи аутора Миле Рајчевића Дивосело Читлук Орвнице у времену и трајању, Типографик плус д.о.о. Земун, 2013.

⁸ Гојко Везмар: Усташко-окупаторски злочини у Лици 1941 – 1945. Београд 2004. стр 170.

⁹ Зар ово нису елементи геноцида? Геноцид – међународни злочин, намјерног, потпуног или дјеломичног уништавања националних, етничких, расних и религијских група.

за малу дјецу од Госпића, Јаске, Јастребарског, система усташких логора смрти Јасеновац – Градишка, Златар, Лобор град (Почуча Милан, Почуча Љубица и мајка Јела Почуча), Јерковић Олгица, Вујновић Марија и Вујновић Милица. Спасила их Дијана Будисављевић, априла 1942.године.

Крај рата Дивосело је дочекало потпуно спаљено, разрушено, без стамбених објеката, цркве, школе, дома, било каквих услова за живот преживелог становништва.

Дивосело је дало два народна хероја: Наду Димић и Милета Почучу и 84 носиоца партизанске споменице 1941. године.¹⁰

* * *

Концентрациони логор Јадовно био је смјештен око 22,5 км сјеверозападно од Госпића, дубоко у шуми велебитског масива на 1200 м надморске висине. Логор Јадовно замишљен је као велико сабиралиште за ликвидацију, а његов резервоар за попуну био је углавном Казнени завод у Госпићу у који су допремани углавном Срби и Јевреји. Ти први логори смрти на Пагу и Јадовном били су први течјеви школе кољаштва за усташе, а „њихови професори” били су махом усташки емигранти које су домаће усташе одушевљено прихватиле.

Из Госпића су затворенике, без суда о кривици одвозили камионима на Јадовно, гдје је била посљедња станица, губилиште.

Логор Јадовно био је претеча логора смрти Јасеновац. Усташе су јако добро анализирале и унапријед припремиле терене Велебита за масовне ликвидације, углавном српског народа са територије НДХ. Сматрали су да се велебитске бездане јаме могу јако згодно употребити за масовне гробнице, тешко су приступачне, тешко се могу пронаћи, како би се евентуално могли сакрити трагови злочина.

Усташки џелати масовно су доводили и довозили похватани српски народ из личких села, из читаве НДХ, похватане по пољима приликом извођења пољских радова, кућама, улицама, црквеним зборовима, једнако мушкарце, жене и дјецу те убијали без икаквог разлога ножевима, батовима, понекад и из ватреног оружја и бацали их у ове велебитске јаме, наклане, живе или полуживе. На Велебиту је било више безданих јама, међу познатијима је била Шаранова јама, која је према налазима спелеолога била дубока 42, 5м до првих костију, којих у дубини има око 40м³.

Према подацима које наводи др Ђуро Затезало, логор Јадовно као комплексно стратиште радио је 132 дана, од маја до августа 1941. године. Према прикупљеним и истраженим подацима, аутор долази до процјене да су у њему ликвидирани на најмонструознији начин 40.123 невине жртве, од којих 38.010 Срба, 1.998 Жидова, 88 Хрвата.”

Тешко је да ће се било када утврдити тачан број жртава које је прогутало

¹⁰ Сви изнети подаци документовани су именима и презименима годином рођења свих настрадалих, било да се ради о деци, становништву, борцима села Дивосела налазе су у књизи Миле Рајчевића, (2013), Дивосело Читлук Орнице у времену и трајању.

Јадовно. Јер, усташе су за собом уклањале све што би за собом могло указати на обим њихових злочина”¹¹, а послијератна власт за попис жртава није била много заинтересована због „братства и јединства”.

Милан Баста, генерал у пензији, публициста, у књизи: „Рат је завршен 7 дана касније”, позивајући се на изјаве учесника НОР-а и партијских радника из Госпића, који су учествовали и Комисији, која је послје рата истраживала податке о страдању у логору Јадовно и страдању Срба и Јевреја у њему, и изјавама Хрвата старосједилаца из села Јадовно, у логору Јадовно убијено је 50 – 60 000 људи. Неки извори тврде да је у логору убијено 70 000 људи.

Акцијом италијанске војске затворен је комплекс концентрационих логора Госпић крајем августа 1941. године. Већину заточеника у логору усташе су побиле и бациле у крашке јама на Велебиту. Око 2000 заробљеника, које усташе нису стигли побити, зато што их је у томе спријечила италијанска војска, усташе су транспортовале у логор Јастребарско, а потом у тек основани логор Јасеновац, међу којима је било и мјештана Дивосела.

* * *

Исту судбину доживио је српски народ овог села 1991. године. Поруке хрватских политичара деведесетих година биле су убојите исто као и оне које је слао Анте Павелић. Туђман је поруке антисрпства и националшовинизма, свога узора Анте Павелића образлагао на начин да је политика Анте Павелића „такођер израсла из вјековне тежње хрватског човјека за слободом и самосталношћу.”

Фрањо Туђман, предсједник Републике Хрватске послао је јасну поруку српском народу који је живио у Хрватској, послје свих почињених злочина над српским народом у грађанском рату у Хрватској 1991–1995. године, а српски народ ју је добро разумио:

Хрватска је ријешила српско питање у Хрватској. Прихватили смо повратак неких Срба у Хрватску, како бисмо спријечили нападе на Хрватску и приговоре да је Хрватска наставак НДХ и да не жели ниједног Србина. Ријешили смо српско питање и више неће бити 12% Срба и 6% Југословена као што је било. И њих 3% више неће угрозити Хрватску.¹²

У грађанском рату у Хрватској убијено је 75 мјештана Дивосела, од тога 12 жена.

У самој операцији хрватске војске на српска села Дивосело, Орнице, Читлук, Медак и Почитељ тзв. „Медачки џеп” 09.09.1993. године убијено је 30 мјештана Дивосела, (2 тијела нису пронађена, Вујновић Николе Ђуро и Јованчевић Милош), иако су ова села била 18 мјесеци под заштитом снага УН-а. Мјештани овог села погинули су у етничком чишћењу града Госпића, упадом диверзантских група у Дивосело, и агресијом на Дивосело 1993. године.

¹¹ Фрањо Здунић Лав: Усташки злочини на Јадовном и у неким другим логорима смрти уз осврт на њихове коријене, Котар Госпић и котар Перушић у НОР-у 1945 – 1945. Хисторијски архив у Карловцу, .стр. 168.

¹² Фрањо Туђман, предсједник Републике Хрватске на отварању ратне школе „Бан Јосип Јелачић” у Загребу 15. децембра 1998. године.

Данас, 84 године касније, Дивосело је пусто. Нема више колијевке ни дјечјег плача. Све је етнички очишћено, започето у II свјетском рату 1941. године, а довршено у грађанском рату у Хрватској 1991–1995. године. Сви историјски, антифашистички и културни споменици су порушени: црква, школска зграда, Спомен дом, стамбени и господарски објекти, уништена инфраструктура, гробља оскрнављена, нема трагова живота (...) Све је пусто, све рушевина до рушевине (...) Када човјек дође у ово село, које је некада имало близу 3.000 становника, има осјећај да је дошао у простор у коме је вријеме већ одавно стало. Према злочинима који су рађени над овим недужним српским народом села Дивосела које су чиниле хрватске усташе 1941–1945. године и 1991–1995. године у грађанском рату у Хрватској и сам Гебелс би им позавидио. У овом селу је мрачна страна људске историје исписала своје најстрашније странице. Прошлост се не може мијењати, али се из ње може научити. У селу је обновљено 11 кућа у којима нико не живи, све је зарасло у коров и шуму. Само преко љета дође понеко да у гробљу запали свијећу својим прецима, и враћа се у мјесто живљења.

Сви антифашистички споменици у Дивоселу су порушени.

– Споменик на Драгашком брду у Дивоселу, мјесту гдје је формиран први Народноослободилачки одбор 02.08.1941. године.

– Споменик у Крушковачама (женама, дјецима, одраслим мушкарцима, читавим породицама) 907 убијених и закланих у покољу 05. августа 1941. године.

– Спомен – дом бораца НОР-а и жртава фашистичког терора са спомеником унутар Спомен – дома, у виду растворене књиге, са исписаним именима погинулих, библиотека.

– Споменик на Пијевцу (подигнут у знак сјећања заједничке акције групе бораца из Смиљана и Дивосела против усташа и домобрана).

– Гробље палих бораца са спомеником, заселак Пољари (рад кипара Павла Перића)

– Спомен – плоча на родној кући народног хероја Наде Димић (заселак Клиса).

– Споменик „Вјешала” код Јасиковца, рад вајара Вање Радауша.

– Споменик у Дивоселу (Јанков борић) гдје је радио ОК КПХ за Лику од априла до августа 1941. године

– Споменик убијеним борцима и цивилима на Почуча Брду.

– Спомен – плоча соколској чети (Почуча брдо).

– Спомен – плоча на родној кући Бранка Плећаша (Плећашка варош).

– Спомен – плоча на згради Основне школе у Дивоселу, заселак Пољари у знак сјећања на формирање прве пионирске организације у Хрватској у Дивоселу 1942. године.

Године 1991. у Дивоселу било 413 кућа са још више господарских објеката, од тога је било 276 усељених домаћинстава, у којима се ложила ватра, који су стално живјели у Дивоселу и 147 викенд-кућа у којима се боравило повремено. Данас Дивосело постоји само у топонимима, нема трагова живота. У село више не стижу ни поштари ни писма. Нити их ко шаље, нити их има ко да прими. Све личи на музеј геноцида на отвореном. Оно што је започео Павелић и фашистичка НДХ, довршио је Туђман и етнички очистио наше Дивосело.

Последњим пописом становиштва који је 2000. године извршила Хрватска држава, у Дивоселу нема ни једног пописаног становника. Дивосело, некада највеће село у Лици, данас више не постоји!!!

Будућност припада онима који се најдаље и најдуже сјећају.

Ниче